

Марко М. Радуловић¹

Институт за књижевност и уметност Београд

СЛИКЕ НОВОГ БЕОГРАДА И ВЕНЕЦИЈЕ У РОМАНУ БОЉИ ЖИВОТ НИКОЛЕ САВИЋА

У раду су анализирани слике Новог Београда и градића Мира у околини Венеције, у роману *Бољи живот* (*Vita migliore*) Николе Савића, италијанског писца српског порекла. Иако је реч о делу које је првобитно објављено на италијанском језику, радња романа смештена је у Београд крајем 80-их и почетком 90-их година где прати одрастање главног јунака Декија: његов живот у Блоку 62, пресељење са родитељима у Миру и повратак на Нови Београд током распуста. Примењујући неке од увида проучавања урбаних простора у литератури, али и социолошких и географских истраживања: *привилеговани амбијент* – *амбијент изазова, поистовећености с местом, позиција инсајдера и аутсајдера* – утврдили смо да главни јунак Деки поистовећује свој идентитет с Новим Београдом, те тако овај град није само декор по коме се он креће, већ је са својим улицама, местима, видљивим и скривеним границама од пресудног утицаја на његово одрастање и формирање.

Кључне речи: *Бољи живот*, Нови Београд, градић Мира, Венеција, поистовећеност с местом

Поред широко познатих италијанских градова који су неисцрпна инспирација писаца и песника свих књижевности и епоха, динамични карактер последњих деценија 20. и првих деценија 21. века у знаку миграција донео је италијанској књижевности неочекивани град који географски не припада Италији. Реч је о Новом „једином и правом” Београду, још презицијне Блоку 62 север. Наиме, роман *Бољи живот*² (*Vita migliore*) у коме се тематизује одрастање у новобеоградским блоковима дело је аутора Николе Савића који се са дванаест година из Београда преселио у околину Венеције. Сам роман има помало необичну судбину. Његов аутор победник је италијанског ријалити шоуа *Masterpiece* у коме је учествовало чак 5000 необјављиваних писаца, а главна награда била је штампање поменутог романа. Тако је *Бољи живот* писан на италијанском, објављен и намењен публици у Италији и вреднован од италијанске књижевне критике. Никола Савић се (само)одређује као италијански писац коме италијански језик није матерњи³, а као такав препознат је и поздрављен и од самих италијанских писаца који за овог младог аутора тврде да у италијанску књижевност доноси нов и

1 markorad984@gmail.com

2 Сви наводи из романа дати су према Savić 2014.

3 „Ja sam italijanski pisac kome italijanski nije maternji jezik... Moja knjiga je, verujem, modernija na italijanskom jeziku nego na srpskom” (Stanković 2014: 43–44).

изненађујућ глас. Тако Андреа Карло истиче: „[...] Nikola Savić je romanopisac koji koristi italijanski jezik na mnogo interesantniji i kreativniji način od mnogih koji ga govore od rođenja” (Savić 2014: 267). Као последица великог успеха у Италији и због своје специфичне тематике, *Бољи живот* преведен је 2014. на српски језик и објављен у издању Вукотић Медија. Нема сумње да се овај роман с правом може сместити у оквире више од једне књижевности. У том смислу *Бољи живот* контекстуално је омеђен и италијанском и српском књижевношћу.

Основна приповедачка нит прати тинејџерске године главног јунака Декија, Савићевог алтерега. Реч је о формативним моментима у животу сваког младића када се проживљавају прве љубави, пријатељства, ривалства, али и разочарења и растанци.

Радња романа одвија се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, односно последњих година Југославије и првих година грађанског рата којим је окончано њено постојање. Роман је подељен на два дела: у првом, пратимо Декијево одрастање и предстојећу селидбу у Италију, док се у другом јунак током летњег распуста враћа на Нови Београд где поново успоставља контакт са старим пријатељима. По тематици *Бољи живот* је близак урбаној литератури за младе, али и роману о одрастању⁴. Оно што овом остварењу пружа додатну димензију јесу епизоде, најчешће уметнуте као пасаже, које тематизују политичку, националну и друштвену сложеност ситуације у другој Југославији. На тај начин, радња романа смешта се у историјски, односно друштвено-политички контекст који је важан за њено потпуније разумевање.

Из перспективе нашег истраживања потребно је осветлити на који начин се у роману формира слика града, у каквој је вези са конституисањем идентитета главног јунака и како се сам град мења, односно на који начин се у њему читавају шира друштвено-политичка догађања. Живот младог Декија започиње у новобеоградским блоковима, а наставља се у градићу Мира у околини Венеције стога ће опозиција између ова два амбијента бити посебно испитана у контексту развитка идентитета главног јунака и његовог осећања припадности и прихваћености.

1. Град као конституенс идентитета

Канадски социјални географ Едвард Релф један је од родоначелника идеје да је *место* нешто за шта људе везују асоцијације и емоције испуњене значењем.⁵ Тако посматрано, оно је веома битно за формирање идентитета људи који живе у њему.

4 „Roman *Vita migliore* Nikole P. Savića može se definisati kao *Bildungsroman* у чijем је центру adolescent Deki, zapravo alter-ego samog autora koji kasnih osamdesetih godina XX veka odrasta u konglomeratu novobeogradskih blokova gde u anonimnim soliterima žive porodice različitog socijalnog, ekonomskog i nacionalnog porekla” (Banjanin 2017: 137).

5 „Rodonačelnik te struje je Edvard Relf, kanadski socijalni geograf, a njegova knjiga *Mesto i iskorenjenost* (*Place and Placelessness*) iz sredine sedamdesetih godina jedna je od prvih

'Prostor' i 'mesto' su za Relfa neodvojivi, ali i neidentični: prostor se manifestuje u nizu formi, u kontinuumu od neposrednog iskustva na jednom kraju do apstraktne misli na drugom, a unutar njih se mesta izdvajaju po tome što ih „možemo shvatiti kao središta značenja, ili fokuse intencionalnosti i svrhe (Spasić, Backović 2017: 20–21).

Нови Београд у Савићевом роману представља *место* одрастања главног јунака па је са својим богатим семантичким потенцијалом неразлучив од његовог младалачког идентитета. Мира се, с друге стране, јавља као место будућег живота према коме јунак у почетку исказује отпор, али које га ипак мења и тако се показује као могући нови дом.

Град у *Бољем животу* не представља само декор, већ се јавља као један од кључних покретача радње и генератор идентитета јунака. Стога, колико је ово роман о одрастању, толико је и прича о Новом Београду.

С тим у вези треба се подсетити да је у српској књижевности главни новобеоградски писац Михајло Пантић. Пре његових прича, овај део Београда није у довољној мери представљао подстицај и инспирацију за ауторе, па је као у реалном животу и у литератури имао статус периферије.⁶ Међутим, Савић је писац млађе генерације у односу на Пантића, у извесном смислу и друге књижевности, који се из Србије одселио још као дечак. Стога његов роман није условљен ранијим литерарним репрезентацијама Новог Београда у српској књижевности. *Бољи животи* и његова слика града спадају у један други стваралачки ток који више представља глобални феномен него што је одређен било којом националном књижевношћу посебно.

Наиме, инспирација урбаним просторима и животом у стамбеним насељима, блоковима и квартовима великих градова постаје израженија тема не само литературе нашег времена, већ и уметности, стрит арта, као и граничних форми какве су блогови и влогови. Када је у питању књижевност, реч је углавном о ауторима рођеним крајем седамдесетих и осамдесетих година 20. века. У Савићевом роману град представља место одрастања и формирања јунака, где он стиче своје прве представе о другарству, љубави, али и историјским и друштвеним (не)приликама.

Другим речима, град се показује као битан конституенс идентитета. Како урбана антропологија и социологија истичу, град није празан простор у који неко једноставно уписује своје значење, већ представља наративну, вредносну и естетску потенцију која утиче на обликовање идентитета свих који у њему живе: „Specificne, osobene konstelacije koherentnih

које експлицитно тематизују 'mesto' као такво и прва која уводи феноменолошку перспективу у географију. Polazeći od klasičnih fenomenoloških i egzistencijalističkih kategorija sveta života, značenja, neposrednog iskustva i osećanja, Relf mesto posmatra kao nešto što ljudima znači, prema čemu oni gaje emocije, što figurira u njihovom svakodnevnom životu” (Spasić, Backović 2017: 20).

6 „NBGD je još u fazi nastanka, i dalje je nekako nestvaran ili polustvaran, moraš ga neprestano izmišljati. Pre mojih priča on uopšte nije književno imaginiran, i dan-danas to mesto je i dalje jedva postojeće, te stoga odbija fikcionalizaciju ili joj se vrlo teško podvrgava” (Kostić 2004).

zaliha znanja i formi ekspresivnosti razvijaju se u svakom gradu. Tako se gradovi kristališu u značenjske kontekste, koji utiču na ljude u njihovim praksama, to jest, u pogledu njihovog identiteta, emocija, stavova i razmišljanja. Istovremeno i zauzvrat, ove prakse reprodukuju logiku specifičnu za dati grad” (Martina Löw: према Spasić, Backović 2017: 27).

Један од пратећих елемената савремене литерарне репрезентације града и одрастања у њему представља осећање носталгије најчешће за светом/градом какав је некада постојао. У Савићевом роману можемо говорити о двострукој носталгији: приповедачке инстанце за детињством и градом одрастања и главног јунака који се са родитељима сели у Италију. Носталгија је посебно тематизована у другом делу романа. Наиме, када Деки, након три године проведене у Италији, поново посети свој блок током летњег распуста, носталгија за пријатељима и местом које је некада напустио нужно се сукобљава са чињеницама нове градске реалности и тако га доводи до важног сазнања: да се град у коме је некада живео и који је доживљавао као свој, за којим је чезнуо, толико променио да заправо више и није његов град.

У главним токовима модерничке литературе 20. века градови су представљани као артифицијелне творевине и места отуђености, а у традицији српске књижевности често је таквом виђењу била супротстављана нека идеална и природнија средина.⁷ Ова опозиција била је условљена носталгијом за местима и стањима ближим човековој идеалној природи. У *Бољем животи* који припада 21. веку сасвим очекивано изостаје доживљај града као вештачке творевине из које је потребно побећи у неки други, изворнији и неградски амбијент. Међутим, носталгија у Савићевом роману подразумева једну другу опозицију: некад/сад. Отуда се дихотомија присутна у модерничким сликама града која је почивала на у просторном опонирању, у роману *Бољи животи* преобликује у временски условљену подвојеност изграђену на поређењу различитих тренутака у животу града.

2. Нови, једини и прави, Београд

Иако је првобитно Нови Београд био замишљен као административни центар друге Југославије, такав подухват у реалности никада није остварен и на крају се од њега сасвим одустало. Уместо тога становање је

7 Ирвинг Хау каже да је за главни ток модернизма карактеристична сумња у град наслеђена из 18-вековне новеле у коме је град често виђен као место артифицијелности насупрот аутентичности природе, док у 20. веку постоји јака традиција која у граду види штетно и непријатељско место у коме влада отуђеност међу људима: „Our modern disgust with the city is foreshadowed in the 18th-century novelists... The second and by far more influential vision of the city proceeds in a cultural line from Baudelaire through Eliot and then through Eliot’s many followers... Eliot’s vision is then taken up, more and more slackly, by the writers of the last half-century, charting, mourning, and then—it is unavoidable—delectating in the wasteland. Life in the city is shackled to images of sickness and sterility, with a repugnance authentic or adorned; and what seems finally at the base of this tradition is a world-view we might designate as *remorse over civilization*” (Хау 1971).

постало главна функција новобеоградских насеља у којима су углавном живеле радничке породице. Социјални, економски и културни живот био је везан за центар града, преко реке Саве. Због тога је овај део Београда дуго носио епитет тзв. спаваонице.

When New Belgrade was eventually, largely realized, in the 1960s and 1970s, it was not as the complex centre of the Federation, but as a city of another predominant function, that of housing. As a consequence, New Belgrade was realized as a city in the societal i.e., public/common property, and, over a long period, a city with no internal economic dynamics. Depending entirely on the state (administrative) intervention, it was totally cut off from the conditions of its own reproduction. Instead of harbouring otherwise much needed vital urban functions, the centre of New Belgrade, thus, remained an economic, social and physical void. Failing to integrate collective social housing into a coherent urban space, it actually became an empty field of disjunction (Blagojević 2005: 6–7).

Као што смо на почетку поменули, радња *Бољеј животи* одиграва се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века. У то време Нови Београд представљао је у великој мери урбанизовану средину сачињену од низова сличних или истоветних блокова. Иако физички, али и културолошки удаљен од центра града, овај део Београда поседовао је јак унутрашњи идентитет, посебно када је у питању млађа генерација која је стасавала на његовим улицама.⁸ За блокове као посебан део Новог Београда везује се особена урбана митологија. У свести младих чињеница да су одрастали у неком од блокова укључује широк спектар значења и импликација и представља својеврсно идентитетско одређење чак и кад одрасту и пошто се из њих одселе.

Београд у Савићевом роману представља простор који се вишеструко раслојава унутар себе. Он поседује своје видљиве, али и још значајније, невидљиве границе, познате само онима који се крећу том унутрашњом топографијом. Река Сава и Бранков мост представљају природну границу која физички одваја нови од старог Београда. Међутим, она је истовремено место психолошке и културолошке разлике. У контексту идентитета главног јунака, ово је посебно важно. Наиме, пре него што се преселио са родитељима у блокове, Деки је живео у старом Београду. Ипак, он своју младалачку припадност без остатка везује за 62. блок, те тако кад прелази Бранков мост, не пропушта да истакне да река Сава, не само као граница између два дела града, него и као река која води право у новобеоградске блокове, представља посебно место у његовом доживљају Београда: „Sada smo na Brankovom mostu... Ispod protiče reka Sava. Reka koja vodi do mojih blokova, koja odvađa Stari Beograd od Novog Beograda. Moja draga Sava, manja, ali brža od ogromnog Dunava” (Savić 2014: 101).

8 „Осим тога, у Новом Београду је стасала нова генерација младих становника који су тамо рођени, одрасли, стекли познанике и основали своје породице. Нови Београд је постао и остаће њихов завичај” (Тасић, Зотовић...1995: 557).

Већи значај од видљивих и природних граница између два дела града имају скривене границе које се јављају на потпуно неочекиваним местима. Отуда се чак и 62. блок за млађе становнике јасно раслојава. Ове унутрашње границе ексклузивно су знање само оних који одрастају на улицама тог блока, какав је главни јунак. Наиме, кад год се тинејџерски кочоперно самоодређује, Деки не пропушта да истакне да живи у блоку 62 север, „jer oni sa juga 62-og su sve sise” (Savić 2014: 220). Реч је о својеврсној унутрашњој топографији у којој се смењују сигурна, опасна и неутрална места. За разлику од видљиве топографије која је статична и ретко се мења, унутрашња је динамична, са честим променама условљеним различитим догађајима чији су актери млади који је насељавају. Ове промене чак ни њихови блиски актери не могу увек да испрате, а од њих заправо зависи и начин њиховог кретања новобеоградским улицама. Тако су одређени блокови пријатељски, док су други непријатељски настројени: „Sada moramo da pazimo, jer smo već u 45-om. A mi smo u ratu s 45-im, ali smo u dobrim odnosima sa 70-im, oni su ok, tako da možemo da pobegnemo tamo. Sa 64-im mir, sa 61-im mir, sa 63-im nema prijateljstva, sa 62-im jug sada mir, ali prošle godine rat, zbog tuče između 'Sterije' i 'Užičke’” (Savić 2014: 112). Ова унутрашња топографија важна је за идентитет ликовна романа јер на битан начин оцртава круг њиховог кретања, деловања и живљења. Шире од тога, у *Бољем живоћу* она представља идентитет самог града, променљив и несталан, али веома стваран.

Када са екстеријера пређе на ентеријер и оцртава унутрашњи простор новобеоградских солитера, Савић ефектно, једним потезом портретише и становнике тих блокова.⁹ Он то чини кроз речито истицање разлика у изгледу и уређењу станова између породице главног јунака и породица његових другара. Наиме, Декијеви родитељи припадају нешто вишем друштвеном слоју који се у блокове доселио из центра, док су његови другари углавном радничка деца. Изглед њихових станова чини ту разлику опипљивом и испуњава је посебним значењем. Наиме, у Декијевом стану окачене су уметничке слике, укусно распоређене, док у становима његових другара слика нема, ту су фотографије или евентуално мртва природа, а чињеница да су поређане у истој равни и механички говори о недостатку уметничког укуса: „Мој отац каже да је seljački kačiti fotografije na zid. Moji drugovi se uvek dive slikama kada dođu kod mene. Njihovi matorci su drugačiji od mojih. Kada idem u kuće mojih drugara na zidovima obično vise gobleni ili posteri ili, u najboljem slučaju, fotografije” (Savić 2014: 7). Реч је о разлици у укусу, образовању, па и примањима. Међутим, то није непремостива разлика која би главног јунака учинила толико другачијим од својих другара да не би могао да постане део групе. За разлику од граница које постоје из-

9 Иначе први становници блокова „били су досељеници из разних крајева земље (углавном сеоско-паланачких), који су са собом донели различите навике и обичаје са једном заједничком цртом: недостатак урбане културе. Они нису имали прилику да се 'утопе' у једну већ изграђену урбану средину, па је природно што нису могли брзо да стекну осећање нове 'завичајне припадности’” (Тасић, Зотовић...1995: 557).

међу блокова, развијен уметнички укус Декијевих родитеља пре је у функцији истицања јунакове посебности. Наиме, као неко ко је одрастао окружен књигама Деки је обдарен талентом за уметност, а школа му иде лако.

Међутим, солитер нису само станови, већ и дугачки ходници, бескрајне степенице, лифт који се стално чује. У свести главног јунака ово не представља пуки декор одрастања, већ мотиве набијене емотивним значајем. Када по повратку из Италије поједине ствари из солитера које је раније волео почну да му сметају, Деки наслућује да се неповратно мења и да блокови више нису његов једини дом. За разлику од писаца старије генерације у односу на Савића, какав је Горан Петровић, где се слика ових савремених грађевина ослања на метафору о Вавилонској кули и развија кроз приказ отуђености људи који у њима бораве (Г. Петровић прича „Ближњи” из истоимене збирке) у *Бољем живоју* доживљај солитера добија позитивне конотације. Он израста из конкретног искуства живљења у таквој згради. Отуда је ово унутрашњи опис обојен емотивним тоновима. Солитер није тек безлично место у мору таквих грађевина, већ место одрастања, заједнице између комшија, испуњено различитим интимним доживљајима: „Zvuci grada. Brujanje glasova i soliter koji diše: živ je. Jedna jedina velika zver od cementa koja seče siva nebesa, u oblacima smoga. Mi, ljudi, njegova smo krv i njegov životni sok” (Savić 2014: 141). Интересантно је да и Савић свој опис поентира метафором реализованој у слици звери чији су животни сок људи који у њој живе. Оваква представа могла би да упути на неке старозаветне епизоде каква је она о пророку Јони и тако Савића приближи Петровићу. Ипак, слика солитера у *Бољем живоју* проистиче из непосредног доживљаја главног јунака, без дубље везе са библијским симболима¹⁰. Колико год да је велики, солитер је заправо интимно место живљења и блискости са комшијама, много више него што је то кућа у градићу Мири, окружена само звуцима природе, ноћи и комшијама које не желе „da te zaista upoznaju” (Savić 2014: 140): „Kod kuće u blokovima, naprotiv, svi su bili tu. Znao si gde spavaju, a noću, kad bi zatvorio oči, mogao si da zamišljaš krevete svojih komšija s druge strane zida. Kad bi se lift pomerio, zamišljao bi ko je unutra i na kom spratu će se zaustaviti. Osećao sam se sigurno i zaštićeno” (Savić 2014: 140).

Све разлике у пореклу јунака, нестају у спољашњим просторима блока у његовим „штековима”, хаусторима, скривеним пролазима и коцки, збирном месту на коме се проводе дани и ноћи. Време је испуњено дружењем уз пиће, цигарете и разговоре. Такозвана блеја представља важан елемент у формирању и одрастању јунака. Она не само да учвршћује њихова пријатељства, већ готово представља један од ретких метафизичких доживљаја њихових младих година: „Piva su otvorena. Iz plastične kese vadi se domaća rakija koju je doneo Z, cigarete, smoki, čokoladne bananice i koka-kola za gašenje rakije. Zvezde su blizu, grad spava, a mi pušimo i pijemo dok sedimo na zemlji oko gajbe piva. Indijanci oko logorske vatre, pobjegli u planine dok ih plavi mundiri traže u blizini reke” (Savić 2014: 244).

10 Савићев роман лишен је оваквог типа митологизације и контекстуализације.

Нови Београд не само да одређује путању кретања јунака и начин на који проводе и доживљавају време, већ они у њему стичу основне естетске и етичке вредности уз музику коју слушају, другарства и ривалства која негују, али и прве представе о свету ван блока кроз сусрет са избеглицама и људима са села.

3. Привилеговани амбијент и амбијент изазова

Проучаваоци тзв. урбане литературе за младе утврдили су да се слика света у њој конституише помоћу два опозитна типа окружења у којима јунаци проводе свој живот. Први се одређује као *привилеговани амбијент* високог друштва, безбрижног али и блазираног живота, док се други показује као *амбијент изазова*.¹¹ У својим граничним облицима амбијент изазова представља простор у коме је живот изузетно тежак, испуњен различитим социјалним изазовима, а главни циљ јунака је у његовом напуштању. Типичан пример оваквог амбијента био би гето како се јавља у савременој америчкој литератури.

Међутим, амбијент изазова није искључиво ни у потпуности обликован негативним тоновима. Наиме, он се за јунаке који у њему живе у појединим тренуцима јавља и као место својеврсне идиле, специфичне лепоте и истинског задовољства живљења: „Along with the possibility of thriving in these spaces through strategies of mutual interdependence, there are moments of tranquility and harmony that the barrio and the ghetto provide to poor and working class city dwellers” (Tomas 2011: 18)

На сличан начин обликована је и слика Новог Београда у роману *Бољи живот*. Поред тога што су место физичких сукоба, неписаних правила и тзв. *тврдог живота*, блокови су уједно место одрастања, дружења и првих љубави. Дуге летње ноћи испуњене авантуром доносе јунацима прве аутентичне животне доживљаје: еротска искуства и наговештај лепоте пријатељства, а поглед са кровова на бескрајно пространство улица и солитера буди мир и спокој у њиховима душама.

Ипак, друштвена дешавања оличена у распаду државе и грађанском рату неумољиво продиру у тај мали свет због чега блок почиње да показује своје промењено лице те се испољава као аутентичан амбијент изазова у коме криминал, мафијашки обрачуни, ратна дешавања и социјална раслојавања играју све већу улогу. Некадашња неписана правила иако тврда, била су на свој начин правична, па и витешка. Уместо њих сада је на снази нова реалност у којој су урбани кодекси замењени момцима који носе пиштоље испод џемпера: „Zatežu odeću i nameštaju nešto ispod džemperera. Džempereri usred leta” (Savić 2014: 236). Другари главног јунака свесни су те промене, јер нису напуштали блок и посматрали су како се

11 „While the landscape of urban privilege in most contemporary adolescent literature is taken for granted or, as in the preceding novels, depicted as desirable, the geographic challenges of urban life are foregrounded through descriptions of unsafe streets and schools and perilous home environments” (Tomas 2011: 16, 17).

она одиграва пред њиховим очима. Једини који ту промену није разумео је Деки који је три године провео у Италији. Током повратка за летњи распуст, он се понаша у складу са правилима која су важила док је још ту живео, међутим убрзо увиђа да тих правила више нема и да га то неразумевање доводи до угрожавања сопственог и живота својих другара. Наиме, Деки се сукобио са момком који припада друштву које носи пиштоље и тако спознаје да садашњи град није онај који је напустио и осећао као свој дом. Отуда је и завршетак романа у јунаковом коначном напуштању Београда због чега се он показује као амбијент изазова. Слика Новог Београда у *Бољем животићу* тако се развија од места позитивних осећања садржаних у слици првог дома и авантура одрастања до непријатељског и опасног простора из кога је потребно побећи. Блокови никада нису били привилеговани амбијент, али су у првом делу романа ипак представљали пожељно место доброг живота, док у другом делу романа тај живот није почео да се повлачи пред најездом хаоса.

Међутим, има ли привилегованог амбијента у Савићевом роману?

Један од могућих је стари Београд, с оне стране реке Саве, у коме је Деки провео своје најраније године. Ту се и даље налази његово старо друштво, деца имућнијих родитеља, која иду на тенис и гледају подсмешљиво на Декија због тога што више не живи у старом Београду: „А ово је Deki, sad ne živi više u Beogradu, nego u novobeogradskim blokovima” (Savić 2014: 103). Њихов живот доста је другачији од оног који воде Декијеви другари у блоку 62. Међутим, сам Деки не испољава носталгију за тим животом, то је простор у коме се пре свега крећу његови родитељи. Отуда из његове перспективе стари Београд није заиста привилеговани амбијент, већ више ривалски део града. Ипак, један други простор који нико осим главног јунака заправо није ни видео, јавља се као имагинарни привилеговани амбијент. Реч је о Италији.

4. Италија – између маште и стварности

У животу главног јунака Италија се јавља и пре него што ју је заиста видео. Пре свега као сазнање да ће се са родитељима на крају школске године највероватније преселити у Венецију. Отуда су у Декијевој свести Италија и Венеција у почетку само празна места о којима не зна ништа: осим да је тамо школа лакша од наше. Такође, из његове дечје перспективе Италија је велики тржни центар у коме се на једном месту могу купити најразличитије играчке, на супрот Београду где се такве играчке искључиво купују у комисионима када их неко са пута у иностранство донесе.

Фотографија Венеције у лошој резолуцији, окачена у локалу на Новом Београду, виђена на прослави нечијег рођендана, први је сусрет јунака са њеним нејасним обрисима: „Na svetlo zelenim zidovima okačene su slike Venecije. Moj otac je sigurno tamo, pomislim, i pitam se kakve su devojke u Italiji. Ko zna da li u Veneciji postoje škole za medicinske sestre? Možda i one

organizuju žurke kako bi upoznale momke” (Savić 2014: 114). Како је те вечери доживео једну од оних младалачких авантура које се памте читавог живота, фотографија Венеције, урезала се у његово памћење као извесна неумитност која му се привиђа када тоне у сан: „Dosta s belom bojom, samo crnilo svetle noći u blokovima. Crnilo i u njemu crveni žar cigareta koje gore u prolazu 45-og, i lica mojih prijatelja i fotografija Venecije slabog kvaliteta. I najzad se uspavljujem...” (Savić 2014: 130). Дакле, Венеција се први пут у јунаковој свести јавља као кич, али и као слутња да ће морати да напусти своје другове и свој град.

Други део романа одвија се током летњег распуста када се Деки након три године проведене у градићу Мира, недалеко од Венеције, враћа на Нови Београд. Тада и добијамо прве описе новог места живљења главног јунака. Уместо солитера, он станује у кући, урбани простор заменило је провинцијално окружење, након девет сати на улицама нема никога, а ноћу има проблем да заспи због звукова природе.

Из перспективе Декијевих вршњака, како оних из старог тако и оних са Новог Београда, Италија је слика бољег живота за којим жуде и као таква представља супериорни амбијент од оног у коме се налазе: „Blago tebi... Povedi me sa sobom u Veneciju”, каже једна од Декијевих девојака. Постоји само једна ствар: нико осим Декија заправо није видео Италију. Стога је у свести његових вршњака она пре свега творевина маште и жеља обликована на основу представа изграђених путем популарних филмова, реклама и високе моде. Одрастање под санкцијама додатно појачава тај ефекат. Отуда у Савићевом роману тинејџерско маштање о Италији у себи истовремено садржи дивљење али и самоодбрамбени цинизам који се огледа у томе што другови Декија називају Италијаном/Жабаром.

Међутим, за главног јунака и његове родитеље Италија је реалност и као свака реалност није толико забавна, ни лака. Иако по свом статусу представљају боље стојећу породицу, они живе у провинцији Венеције, месту Мира у коме је живот једноличан, а главни јунак нема прилике за авантуре какве је доживљавао на Новом Београду. За разлику од Декијевог оца, Италија није обећана земља ни за његову мајку: „Inženjer se prilično razmazio u Italiji. Tamo mu se svi klanjaju i poštuju ga. Pored toga, on je šef i zarađuje novac. Vozi mercedes, definitivno je neko i nešto. Moja majka, nasuprot njemu, ne može da radi, jer Italijani ne priznaju njenu diplomu zubara” (Savić 2014: 144). Круг у коме се у Београду кретала Декијева мајка састојао се од доктора, глумца, режисера и инжењера у чијим кућама је била радо виђен гост, док се у Италији, упркос свим својим напорима и контактима, и након три године осећа као аутсајдер који не успева да се заиста интегрише у друштвени живот: „Stalno je u kući i organizuje večere na koje poziva razne Italijane. Ostatak nedelje je besna, jer je ti isti Italijani zovu da zajedno večeraju, ali uvek napolju i uvek u restoranu. U Beogradu su joj sva vrata bila otvorena... U Miri – u okolini Venecije – naprotiv, nema vrata koja bi mogla da otvori” (Savić 2014: 145).

Деки је, пак, спознао досадан живот малог градића који је у односу на његов Нови Београд представљен готово као село: „Zar ih ti ne čuješ, ove zvuke noću? upitah. 'Navići ćeš se,' reče moj otac, 'to je zato što nikad nisi spavao na selu. Svaka kuća ima svoje zvuke, navići ćeš se kao što si se navikao da slušaš zvuk lifta tamo u Beogradu'” (Savić 2014: 140). Стога је Декијев доживљај Италије динамичан и амбивалентан. С једне стране, он осећа носталгију за старим другарима и Новим Београдом, а живот у Италији углавном види као једноличан и недовољно авантуристички. С друге стране, по повратку на Нови Београд јунак стиче сазнање да више није онај који је био пре одласка. Он схвата да су га Италија и живот у провинцијском градићу дубински изменили, толико да је могуће да сада Италија представља његов нови дом. Ова промена садржана је у новом односу, за јунака неочиваном, према ономе што чини неизоставни елемент живљења у новобеоградским солитерима – звуку лифта: „Čitavu noć sam proveo slušajući lift kako ide gore-dole, gore-dole. Kad pomislim da sam pre samo tri godine voleo taj zvuk, koji me je milovao i umirivao” (Savić 2014: 139). Дакле, оно што је Декија некад умиривало, карактеристично за амбијент живљења у граду, сада му не дозвољава да заспи, баш као у почетку звуци природе у Мири. На овај начин сугерише нам се да су Нови Београд и Венеција заменили место и да главни јунак, некада поносни становник блокова, сада полако постаје странац у њима.

По повратку из Италије блок делује знатно мањи. Реч је, с једне стране, о психолошкој чињеници везаној за одрастање и проток година, али с друге стране, могућност да се место са високим солитерима и бетонским просторствима доживи као мало истовремено је знак да оно представља интимну тачку јунаковог духовног живота, односно идилично место његовог одрастања. Другим речима, новобеоградска насеља сагледана су изнутра и описана од стране некога ко их познаје, те тако овај део града, након Пантићевих прича, добија своју нову литерарну репрезентацију која израста из реалног искуства живљења у њима.

Тинејџерска носталгија главног јунака за старим друштвом и Новим Београдом још више истиче неподударања између слике Италије коју имају његови другови и реалности са којом се он тамо сусрео. То се истиче посебно у тренуцима када им Деки описује како проводи своје време у градићу Мира: понекад одлази у Венецију да мува туристкиње или седне на трајект и оде на градску плажу. Након таквих описа и сам Деки буде збуњен па увек у себи дода: „Ваš neobično, kad tako kažem, zvuči čak zabavno, neko bi mogao da mi pozavidi” (Savić 2014: 228). Представљена београдским тинејџерима жељним бољег живота, Италија делује занимљивије него што јесте, међутим, за главног јунака ситуација је другачија. Он је и сам свестан да би живот у Италији заиста требало да представља *бољи животи* на коме би неко могао и да му позавиди. Стога након сваког оваквог описа, главни јунак остаје зачуђен због чињенице што га његово искуство живљења у Италији не доводи до одушевљења које би требало да осећа. Када напokon спозна да је главни узрок томе носталгија, Деки

то осећање не може да пренесе друговима, јер оно представља чињеницу унутрашњег живота која се у годинама у којима је он не саопштава тек тако. Стога, осећање носталгије живи у њему као прећутана младалачка самоспознаја: „Želeo bih da joj kažem da nije baš tako. Da bih dao ceo Lido za pola Medice. Želeo bih da joj kažem da me tamo, iako pričam italijanski, niko ne razume” (Savić 2014: 228). Оно што је парадоксално јесте да Венеција представља провинцију за главног јунака, док су новобеоградски блокови у земљи под санкцијама место правих дешавања па отуда и носталгије.

Иако се у наговештајима Италија јавља као његов дом, млади Деки се у њој осећа као странац и аутсајдер, отуда је за овај роман важно искуство имиграције о чему је писала Љиљана Бањанин.¹² Реч је о томе да Италија представља дом који Деки није могао самостално да бира па ни до краја да прихвати у својим младим годинама. Стога боравак на Новом Београду током летњег распуста представља и важну тачку унутрашњег сазревања јунака који доноси болну, али недвосмислену спознају да повратак није могућ. Та самоспознаја наравно условљена је и различитим догађајима у којима се Деки по повратку нашао, а који су последица општег стања у друштву деведесетих година, отуда и сугестиван назив завршног поглавља „Daleko iz ovog grada”.

5. Између инсајдера и аутсајдера

Када је у питању однос који људи успостављају према граду важан појам је *поистовођењеност с месџом* (*identity with place*). Реч је о појму који је конструисао Релф и „koji se definiše kao stepen vezanosti, privrženosti, укључености, brige. Pritom, најважније је да li dato mesto pojedinac doživljava kao insajder, iznutra, или kao autsajder, spolja. Biti insajder значи pripadati mestu i identifikovati se s njime; što smo više insajderi, što smo više `unutra`, то је идентификација јача. Insajderstvo, istovremeno, најчешће подразумева осећање пријатности, сигурности, ушћаности” (Spasić, Backović 2017: 128).

Однос главног јунака према Новом Београду и Мири, односно идентитет који се кроз такав однос гради, креће се управо између полова инсајдерства и аутсајдерства. С једне стране, Деки је инсајдер, неко ко је одрастао и формиран у блоковима Новог Београда, способан да се поистовети и оствари емотивну конекцију са његовим житељима и улицама. Он истински разуме и лично доживљава новобеоградску реалност, а таква позиција омогућава му да ствари сагледа изнутра. С друге стране, након се-

12 „Odlazak u Italiju u vreme razbuktavanja jugoslovenskih ratova, roditeljski izgledi na neki 'bolji život' u mirnoj venecijanskoj provinciji prouzrokuju u dečaku osećanje gubitka. Materijalno blagostanje, život u dvospratnoj vili sa travnjakom, drvećem i garažom, posedovanje sopstvene sobe i kupatila, pohađanje elitne škole na engleskom jeziku ne može da nadomesti Ivanu u koju je Deki potajno i oduvek bio zaljubljen, другове Mihajla, Malog Saleta, Šugu i devojke iz grupe. Romanesknа radnja vođena vitalnošću i optimizmom adolescenata kojima pripada i narator Deki ispod površinskog sloja ležernosti, vedrine i bezbrižnosti, pretvara se u болно putovanje kroz sudbine i vreme” (Banjanin 2017: 138).

лидбе и живота у Италији, Деки осећа да више не припада блоковима на исти начин, иако се и даље младалачки самоодређује тим пореклом. Упркос осећањима привржености и носталгије, чињеница је да су се и главни јунак и град променили, те Деки од инсајдера постаје нека врста аутсајдера што се посебно огледа у његовом неразумевању нове реалности града у коју његови другови морају да га упућују. Таква позиција омогућава му поглед споља, односно сагледање града из перспективе странца. Међутим, онај ко је једном био инсајдер, никада не може постати аутсајдер, већ само изгнаник, што се дешава и са главним јунаком овог романа.

Слична је и Декијева судбина у Италији. У почетку он се тамо осећа као аутсајдер кога нико не разуме, иако говори италијански. Међутим, иако његова каснија судбина у роману није описана, јасно је да ће он временом постати инсајдер, као и његов писац чији италијански су, после свега, разумели и високо вредновали италијанска публика и књижевни критичари.

Ипак, као што ни инсајдер не може постати аутсајдер, тако ни аутсајдер никада не постаје потпуни инсајдер. Иако у роману само наговештена, Декијева судбина јесте кретање између полова аутсајдерства и инсајдерства. Као што и сам Савић тврди за себе: „U suštini kada sam ovdje (у Србији, прим. М. Р), onda sam 'Žabar', kad sam tamo, onda sam 'serbo', tako da uvek si nešto drugo...”¹³

Напокон, треба напоменути да када говоримо о појмовима инсајдерства и аутсајдерства под њима не подразумевамо различите социјалне и културолошке импликације, већ пре свега особен начин гледања који омогућава појединцу да ствари сагледа изнутра или споља, али и визуру из које га посматрају други. Стога је Савићев поглед у овом роману, као и положај главног јунака, комплексан и динамичан, омогућавајући да ствари сагледамо из различитих перспектива, у њиховој изнијансираниости и сложености.

6. Носталгија за градом

Град је место одрастања и формирања идентитета јунака романа *Бољи животи*. Крећући се новобеоградским улицама, окупљајући се у двориштима, сакривајући у хаусторима или на крововима, прелазећи видљиве и невидљиве границе града јунаци стичу најранија искуства, доживљавају прве љубави и склапају пријатељства. Њихова интеракција са градом увек је двосмерна: својим поступцима они у њему остављају траг о свом постојању, док с друге стране, град у њих уписује своја значења. Главни јунак налази се у амбивалентном положају: он је истовремено инсајдер и аутсајдер, а његов идентитет располућен је између Новог Београда и градића Мира у Италији. С једне стране, налази се град у коме је одрастао и који због различитих политичких и друштвених прилика престаје да буде његов, с друге ту је Мира, градић у који се одселио због својих родитеља,

13 <https://www.portalmjadi.com/nikola-savic-u-potrazi-za-boljim-zivotom/>

у коме је чезнуо за друговима и где га нико није разумео, али који ипак постаје његов дом који га мења изнутра. Носталгија и сећање тако су основни начини репрезентације града његовог детињства, па роман *Бољи животи* представља литерарни омаж, Новом, једином и правом, Београду.

Потребно је да за крај скренемо пажњу на одступања у представи Венеције и асоцијацијама које се за њу везују у роману *Бољи животи* од доминантне традиције литерарне репрезентације тог града који представља непресушну инспирацију писцима различитих књижевности и епоха. Испражњена од културно-историјских симбола, Савићева Венеција је провинција и место за мување туристкиња. Један од разлога за то јесу године и порекло главног јунака: он је још увек тинејџер који долази из новобеоградских блокова. Отуда у његовој Венецији не налазимо ништа од сјаја који је присутан када се о њој пише у светској књижевности. Српски писци такође су били фасцинирани овим градом. Међутим, код Савића налазимо нешто сасвим супротно. Уместо блештавила Венеције, у његовом роману јавља се сјај запостављеног, недовољно литерарно атрактивног Новог Београда, његових солитера и широких улица. На тај начин у *Бољем животи*у проговарају места која у српској књижевности углавном немају позитиван статус, а ни глас. Отуда је овај роман значајан као израз припадника млађе генерације који открива нову сентименталност у урбаним просторима. У основи Савићевог рекреирања митологије блокова налази се својеврсна носталгија за детињством и животом у граду кога више нема, а која приповедача нераскидиво везује за Нови Београд ма где његов дом био.

ЛИТЕРАТУРА

- Banjanin 2017: Lj. Banjanin, Postjugoslovenska migraciona književnost u Italiji: B. Stanišić i N.P. Savić: *Мултикултурализам и многеозичие*, Велико Търново, str. 130–139.
- Blagojević 2005: Lj. Blagojević, Back to the Future of New Belgrade: Functional Past of the Modern City: *Aesop Conference*, 5: https://www.academia.edu/8576519/Back_to_the_Future_of_New_Belgrade_Functional_Pastof_the_Modern_City
- Kostić 2004: Slobodan Kostić, „Novobeogradski pisac“ – intervju sa Mihajlom Pantićem. *Vreme*, br. 686: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=369519>
- Spasić, Backović 2017: Ivana Spasić, Vera Backović, *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Savić 2014: N. Savić, *Boљи život*, Beograd: Vukotić Medija.
- Stanković 2014: R. Stanković, Nikola Savić pisac: *Nin*, 31.7.2014, 43–44: <http://nin.co.rs/pages/article.php?id=88249>
- Тасић, Зотовић...1995: Н. Тасић, Љ. Зотовић, Ј. Калић, Р. Тричковић, П. Милосављевић, Д. Милић, Б. Максимовић, Б. Којић, Ј. Милићевић, Б. Глигоријевић, Н. Вучо, З. Антонић, Б. Петрановић, А. Ђорђевић, М. Мацура, *Историја Београда*, Београд: САНУ Балканолошки институт, Издавачка кућа Драганић.
- Tomas 2011: E. Thomas, Landscapes of City and Self: Place and Identity in Urban Young Adult Literature: *Teacher Education Faculty Publications*: <https://pdfs.semanticscholar.org/fb56/01201a64a842a87151e20b8caefb9dabddfc.pdf>

Xay 1971: I. Howe, The city in literature: <https://www.commentarymagazine.com/articles/irving-howe/the-city-in-literature/>).

IMAGES OF NEW BELGRADE AND VENICE IN THE NOVEL *BOLJI ŽIVOT* BY NIKOLA SAVIĆ

Summary

The paper analyses the images of New Belgrade and a small town Mira near Venice in the novel *Bolji život* (*Vita migliore*) by Nikola Savić, an Italian author of Serbian descent. Even though this work was originally published in Italian, the novel's action takes place in Belgrade towards the end of the 1980s and the beginning of the 1990s, following the formative years of the main character: his life in Block 62, relocation with his parents to Mira and return to New Belgrade during a school holiday.

By applying some of the insights of studying urban spaces in literature, as well as sociological and geographic researches: *Urban Geographies of Privilege – Urban Geographies of Challenge, identifying with the location, a position of an insider and outsider* – we have established that the main character Deki identifies with New Belgrade, so this city is not only a decorative backdrop where he moves, but with its streets, places, visible and hidden borders, it is crucial for his growing-up and formation. Relocation to Italy triggers identity-related questions of the hero. On the one hand, he feels strong nostalgia and a desire to come back, while on the other hand, Belgrade has changed so much due to various political and social circumstances happening in the nineties, making the return impossible. For this reason, the hero becomes both an insider and an outsider at the same time, which is precisely the perspective that allows him to observe New Belgrade from inside and outside at the same time, thus providing Savić's novel with a complex picture from which we are reading a story about life and growing up in former Yugoslavia, the country's collapse, migrations and ordinary people in the vortex of those events.

Keywords: *Bolji život*, New Belgrade, city Mira, Venice, identifying with a place

Marko M. Radulović